

# Een halve eeuw op zoek naar de Slechtvalk

Dick Dekker

“Dekker, loop niet zo stom naar de lucht te kijken!” schreeuwde de sergeant toen ik in mijn peloton dienstplichtigen langs de grote kerk van Amersfoort marcheerde. Het gebeurde meer dan vijftig jaar geleden, maar ik herinner me het voorval als de dag van gisteren. Bij de imposante Dom vloog een dichte klucht duiven en er boven cirkelde een Slechtvalk, klaar voor de stoot. Hoe het afliep ben ik nooit te weten gekomen.

Alhoewel er in die tijd nog geen Slechtvalken in Nederland broedden, vormden de vogelrijke Lage Landen van oudsher een zeer geschikt overwinteringsgebied voor noordelijke trekvalken. Die zaten graag op hoge uitkijkposten, zoals kerktorens. Als jonge vogelaar vond ik de binnenstad echter allerm minst ideaal voor het observeren van een fascinerende vogel zoals de Slechtvalk. Ik fietste liever door de polders nabij mijn woonplaats Haarlem. Daar nam ik tenslotte voor het eerst waar hoe een valk zijn prooi ving. Tot mijn verbazing verliep dat heel anders dan de typische beschrijvingen in de handboeken. Daarin stond steevast dat deze “edele valk” zijn prooi in snelle vlucht achterhaalde en hem dan, in een steile stoot, een klap met de klauwen gaf zodat het slachtoffer dood of gewond omlaag tuimelde.

Op een mistige wintermiddag onthulde mijn verrekijker echter een heel ander beeld. Een volwassen Slechtvalk, die al een tijd in een hoge mast gezeten had, vloog plotseling schuin naar beneden en vervolgens laag over de grond om een zittende Smient te grijpen, gewoon op de natte wei. Tot mijn verdere verbazing, zag ik later dat een andere valk een Sperwer beroofde van een zojuist gevangen lijster.

Hoewel hij bekend staat als het snelste dier ter wereld, is de Slechtvalk blijkbaar liever lui dan moe. Hij pakt dan wat het makkelijkst is. Deze ontdekking wakkerde mijn belangstelling aan en verscherpte mijn plan om van nu af aan een gedetailleerd logboek bij te houden van mijn observaties. Ik wilde niet alleen precies weten hoe de valk zijn buit ving, maar ook hoe prooivogels het klaar speelden om zo'n verraderlijke vijand te ontwijken.

In de tweede helft van de vorige eeuw onderging de rijke avifauna van Nederland een ongekende crisis. Giftige residuen van landbouwchemicaliën stapelden zich op in zangvogels en zaadeters, en de meest besmette exemplaren vielen als eerste ten prooi aan de roofvogels. Door zijn selectieve jachtwijze bleek de Slechtvalk uiterst kwetsbaar. De soort stierf dan ook bijna volledig uit in alle broedgebieden van westelijk Europa.

Toen ik in 1959 naar Canada emigreerde, naar de prairie provincie Alberta, hoopte ik daar betere toestanden aan te treffen. Maar al gauw kwam er ook de klad in. De plaatselijke populatie van de Slechtvalk, die op zandsteenklippen langs de rivieren

nestelde, bereikte in 1967 het nulpunt. Tot mijn vreugde ontdekte ik echter dat er nog veel noordelijke valken doortrokken en een ideale plaats om die te observeren was Beaverhills Lake, een moerassig vogelmeer van 10 bij 18 km, een uurtje rijden van mijn woonstad Edmonton. De weidsheid van het prairielandschap en de oeverbegroeiing van riet en biezen, deden me sterk denken aan het vroegere IJsselmeer.



Bij Beaverhills Lake, een groot prairiemeer in Alberta, werd bijna 1000x gezien dat een Slechtvalk zijn prooi belaagde. In driekwart van alle jachtvluchten maakten de valken gebruik van dekking om de prooi zo dicht mogelijk te benaderen voordat er alarm werd geslagen. Door de oeverbegroeiing van biezen en moerasandijvie was het terrein ideaal voor zulke overrompelingsvluchten op steltlopers en eenden.

Van 1969 tot 1983 nam ik tijdens de trektijd vier weken vakantie en gemiddeld telde ik zo'n zestig valken per jaar. Mijn interesse was speciaal gericht op hun jachtmethodes. In totaal zag ik 958 keer dat een valk een aanval deed op eenden of steltlopers, met wisselend resultaat. Vaak kon ik niet precies zien hoe het afliep, maar in 674 gevallen kon dat wel. In verreweg de meeste van deze aanvallen (92%) miste de valk zijn doel, en er werden maar 52 prooien gepakt. Dit betekende dat het vangsucces van deze trekkende valken neerkwam op slechts acht procent. Dus, voor elke prooi die het loodje legde, wisten er 12 te ontsnappen.

Ter vergelijking vond ik in een andere veldstudie echter een veel hogere waarde. Omstreeks deze tijd was er een herstel gaande in de valkenstand door het uitzetten van in gevangenschap gefokte vogels. Tien jaar lang observeerde ik een paartje dat in een nestkast broedde op een fabrieksschoorsteen bij een groot meer. Van hun hoge uitkijkpost loerden deze valken op langsvliegende vogels, vooral kwetsbare prooien

zoals jonge meeuwen. Het valkenpaar werd steeds bekwaamer. In het eerste jaar bedroeg hun jachtsucces 20 procent, maar na enige jaren liep dat op tot 30% en 40%. In het laatste jaar bereikte hun succes 46%. Het vrouwtje was toen 12 jaar oud.

Als we bovenstaande studies naast elkaar zetten, blijkt dat nestelende valken vijf tot zes keer zoveel succes hebben als doortrekkers in het vangen van bepaalde prooien. De verklaring is dat broedvogels doelbewuster foerageren omdat ze behalve zichzelf ook hun jongen moeten voeden. Bovendien wachten ze hun kans af op een hoge zitplaats. Trekvalken daarentegen zijn niet altijd even fel en laten een prooi al gauw ontsnappen, zodra hij blijk geeft in goede conditie te zijn. De valk vliegt dan gewoon door en probeert het elders opnieuw. Het gevolg is een natuurlijke selectie, waarbij de zwakke prooivogels het meeste risico lopen, vooral als ze het gevaar te laat opmerken.

Om aanvallende valken zo vroeg mogelijk te signaleren, zoeken eenden en steltlopers elkaars gezelschap op. Want, zoals het spreekwoord zegt, twee ogen zien meer dan een. De grote waakzaamheid van deze watervogels leidt er toe dat een jagende slechtvalk probeert zijn prooi ongezien zo dicht mogelijk te benaderen. Hij maakt dan instinctief gebruik van de dekking van ruigte en rietkragen. Driekwart van alle jachtvluchten die ik bij Beaverhills Lake zag, waren lage verrassingsaanvallen. Zo'n valk koerste dan rakelings over de moerassige oever, min of meer op goed geluk afgaand, om een ongewisse prooi te overrompelen. Hoogvliegende valken, die al van verre zagen dat er eenden of wadvogels op de grond of in ondiep water zaten, begonnen hun aanval met een geleidelijke daling. Ze versnelden dan hun wiekslag, als het ware accelererend als een auto die vol gas krijgt, en de eindsprint was weer een heel lage overrompelingsaanval. Weer andere valken, die hoog boven het meer ronzeilden, konden plotseling met aangelegde vleugels omlaag stoten, als een vallende steen. Vlak boven het water maakten zij dan een scherpe wending om hun prooi te pakken, gewoon op de grond of net nadat de prooi zijn vleugels spreidde om te vluchten. Deze derde techniek was het meest spectaculair om te zien en had het hoogste percentage succes, namelijk 11%. Klassieke taferelen, waarin de valk zijn prooi hoog in de lucht benaderde en er herhaaldelijk op stootte, waren vaak te zien van het broedpaar maar zelden tijdens de doortrek bij het prairiemeer.

Een derde studiegebied bood echter een heel verschillend beeld. Dit was een ondiepe, 20 km brede baai aan de westkust van Brits Columbia, niet ver van de stad Vancouver. Begrensd door een lage dijk, ligt hier een nauwe strook kwelder, maar bij laag tij is het wad zo'n vijf km breed. Ecologisch is deze rivierdelta te vergelijken met de waddenkust van Friesland. Een duidelijk verschil is echter dat er op de horizon hoge bergen staan en dat er 's winters veel Amerikaanse Zeearenden zitten. In januari zijn er vanaf elk punt op de dijk wel 30 of 40 te tellen. Hoewel de Amerikaanse Zeearend heel goed in staat is zijn eigen eend te vangen, is ook hij liever lui dan moe, en probeert hij elke jagende valk van zijn buit te beroven. Dit heeft als resultaat dat de plaatselijke slechtvalken zelden of nooit een Smient of een Pijlstaart pakken als er arenden in de buurt zijn. Te zwaar om weggedragen te worden, zouden ze die eend gauw kwijt

zijn. In plaats daarvan jagen de valken bij voorkeur op wadvogels, met name de Bonte Strandloper, waarvan er hier zo'n 40.000 overwinteren. Met een gewicht van ongeveer 50 gram, is een bontje licht genoeg om meegevoerd te worden, buiten het bereik van achtervolgende arenden of hongerige soortgenoten. Daarnaast worden de plaatselijke Slechtvalken ook beroofd door de grotere maar zeldzame Giervalk. In dit paradijselijke oord van dief en diefjesmaat gold blijkbaar het recht van de sterkste. Om aan agressieve piraten te ontkomen, zag ik vaak dat mannetjes Slechtvalken hun prooi plukten terwijl zij hoog in de lucht bleven rondzweven.



Boundary Bay ligt aan de Stille Oceaan, onder de rook van Vancouver. De kuststrook ligt bezaaid met aangespoelde boomstammen, die door de valken en arenden als rustplaats worden gebruikt. Hier werd in tien winters intensief naar Slechtvalken gekeken die op eenden en Bonte Strandlopers jaagden. Bontjes werden 652x aangevallen, waarvan 94x succesvol. In tegenstelling tot Beaverhills Lake werd de overrompelingstechniek hier relatief minder vaak aangewend, namelijk in ongeveer eenderde van alle jachtvluchten. De verklaring ligt in het gebrek aan dekking op het wad. Valken die openlijk, over de oceaan of het wad, op Bontjes joegen, hadden 10-11% succes. Daarentegen was het succespercentage 44% als ze Bontjes aanvielen die vlakbij of in het kweldergras zaten.

Over een tijdsbestek van tien winters, van 1994 tot 2003, heb ik hier in totaal 652 keer gezien dat Slechtvalken een serieuze aanval deden op Bonte Strandlopers. Deze jachtvluchten hadden een gemiddeld succes van 14 procent, dus bijna het dubbele van de trekvalken in Alberta. Het aantal verrassingsaanvallen was echter minder dan de helft, namelijk 35% in plaats van 75%. De verklaring ligt hierin dat er op het wad geen vegetatie groeit waarachter een aanstormende valk zich kan verschuilen, in tegenstelling tot de oevers van het prairiemeer. Het bijzondere was ook dat in het relatief geringe aantal keren dat wanneer de kustvalken wel van dekking gebruik konden maken - dat wil zeggen als de bontjes dicht bij het kweldergras zaten - het

succespercentage van de valken met 44% vier maal zo hoog lag. Dit wees er op dat het de strandlopers geraden was de nabijheid van vegetatie te mijden. En dit principe is de kern van mijn meest belangrijke ontdekking: namelijk dat deze bontjes bij vloed, als het gehele wad onderliep, in grote troepen bleven rondvliegen boven de oceaan. De strandlopers deden dit uit een instinctieve zucht om zo ver mogelijk weg te blijven van begroeiing waarachter een jagende valk zijn aanval zou kunnen verbergen. Tot mijn verbazing duurde hun hoogwatervlucht soms drie of vier uur. De bontjes wisselden voortdurend van formatie en hun vlieghoogte hing af van de windkracht. Bij harde wind vlogen ze laag boven de golven. Ik noemde dit fenomeen *over-ocean flocking*. De verklaring is dat deze bontjes blijkbaar geleerd hadden dat ze niet alleen in de kwelder maar ook in het binnenland kwetsbaar waren voor overrompelingsaanvallen van de Slechtvalk. En om hun vijand zoveel mogelijk te ontwijken, verkozen de bontjes het luchtruim boven de oceaan. Het bijzondere was ook dat deze Canadese strandlopers zo'n 10-20 jaar terug wel bij hoogtij de polder in vlogen, op zoek naar geschikte hoogwatervluchtplaatsen, net zoals ze dat in Nederland deden, althans in een tijd toen de Slechtvalk ook daar veel minder talrijk was dan nu. Bij afgaand tij keerden de rondvliegende bontjes tenslotte terug naar de kuststrook, maar bij het minste teken van gevaar, zoals een overvliegende valk, kozen ze weer het luchtruim. Op den duur begonnen ze gretig voedsel te zoeken op de droogvallende strook wad. Vermoeid en daarom misschien minder waakzaam, bleken de strandlopertjes juist op dit tijdstip het meest kwetsbaar. Vlak na het keren van het getij, zag ik vier maal zoveel "kills" per uur als in de periode wanneer de bontjes ver uit de kust op het wad zaten of boven de oceaan rondvlogen. Er was hier kennelijk sprake van een wisselwerking tussen voedsel en veiligheid. Met andere woorden, een hongerig bontje was bereid meer risico's te nemen. Zodra de eb intrad, streken ze neer om gretig voedsel te zoeken.

Het kale wad dwong de Slechtvalk zijn prooi open en bloot te belagen, ook nadat de strandlopers massaal opgevlogen waren. Hoog boven de bolvormige massa van bange bontjes, die met woeste wendingen hun belager probeerden af te schudden, bleef de valk dan heen en weer draaien, tot hij zijn kans schoon zag. Dan stootte hij met aangelegde vleugels omlaag. Als hij miste, schoot hij even steil weer omhoog om het keer op keer opnieuw te proberen. Zulke klassieke en spectaculaire tafereelen heb ik heel vaak gezien bij laag tij langs de Canadese kust, en soms ook bij Beaverhills Lake, maar daar alleen als het waterpeil sterk gedaald was, resulterend in brede en kale modderplaten. Dan moest de valk dus ook hier, door de afwezigheid van dekking, zijn prooi openlijk benaderen en achtervolgen, om er keer op keer steil op te stoten.

Dit soort klassieke jachtvluchten heb ik tot op heden zelden gezien langs de kust van Friesland (Dekker & Ferwerda 2008). Wel gemunt op spreuwenzwermen, maar niet op Bonte Strandlopers. Maar wie weet, gebeurt dat in de toekomst. Nu de slechtvalk in Nederland is teruggekeerd, maar nog niet gehinderd wordt door klaplopende arenden, wordt het interessant om te observeren in hoeverre de dynamiek tussen roofvogel en watervogels hier overeenkomt of verschilt met wat ik in Canada gezien heb.

## Leesvoer voor wie meer wil weten

- Dekker D. 1980. Hunting success rates, foraging habits, and prey selection of peregrine falcons migrating through central Alberta. *Can. Field-Nat.* 94: 371-382.
- Dekker D. 1987. Peregrine falcon predation on ducks in Alberta and British Columbia. *J. Wildl. Managem.* 51: 156-159.
- Dekker D. 1998. Over-ocean flocking by dunlins (*Calidris alpina*) and the effect of raptor predation at Boundary Bay, British Columbia. *Can. Field-Nat.* 112: 694-697.
- Dekker D. 1999. Bolt from the blue. Wild peregrines on the hunt. Hancock House, Surrey.
- Dekker D. 2001. Een Hollandse woudloper in Canada. Bosch & Keuning, Baarn.
- Dekker D. 2003. Pregerine Falcon predation on Dunlins and ducks, and kleptoparasitic interference from Bald Eagles wintering in British Columbia. *J. Raptor Res.* 37: 91-97.
- Dekker D. & Ferwerda A. 2008. Slechtvalken in Noard-Fryslân bûtendyks. Predatie op overwinterende Bonte trandlopers in vergelijking tot de westkust van Canada. *Twirre* 19: 2-10.
- Dekker D. & Ydenburg R. 2004. Raptor predation on wintering Dunlins in relation to the tidal cycle. *Condor* 106: 415-419.

*Adres: 3819 – 112 A Street, Edmonton, Alberta, Canada T6J 1K4 (780-434-5474).*



Tekening: Ronald Messemaker.